

שלוש רוזנר

מהות של ברכת קידוש

1. רמב"ם הלכות ברכות פרק א

הלכה א
מצות עשה מן התורה לברך אחר אכילת מזון שנאמר ואכלת ושבעת וברכת את יי' אלהיך, ואינו חייב מן התורה אלא אם כן שבע שנאמר ואכלת ושבעת וברכת, ומדברי סופרים אכל אפילו כזית מברך אחריו.

הלכה ב
ומדברי סופרים לברך על כל מאכל תחלה ואח"כ יהנה ממנו, ואפילו נתכוין לאכול או לשתות כל שהוא מברך ואח"כ יהנה, וכן אם הריח ריח טוב מברך ואח"כ יהנה ממנו, וכל הנהנה בלא ברכה מעל, וכן מדברי סופרים לברך אחר כל מה שיאכל וכל מה שישתה, והוא שישתה רביעית והוא שיאכל כזית, * ומטעמת אינה צריכה ברכה לא לפניו ולא לאחריה עד רביעית.

הלכה ג
וכשם שמברכין על ההנייה כך מברכין על כל מצוה ומצוה ואח"כ יעשה אותה, וברכות רבות תקנו חכמים דרך שבח והודיה ודרך בקשה כדי לזכור את הבורא תמיד אע"פ שלא נהנה ולא עשה מצוה.

הלכה ד
נמצאו כל הברכות כולן שלשה מינים, ברכות הנייה, וברכות מצוות, וברכות הודאה שהן דרך שבח והודיה ובקשה כדי לזכור את הבורא תמיד וליראה ממנו.

2. תוספות מסכת פסחים דף ז עמוד א

בלבער כ"ע לא פליגי דלהבא משמע - מכאן היה מצריך רשב"א לברך לפני המילה להכניסו דאי לאחר המילה ישקר בברכתו דלהכניסו להבא משמע ועוד שצריך לברך עובר לעשייתו ולא נראה לר"ת דבפרק ר' אליעזר דמילה (שבת דף קלז: ושם) תניא המל אומר אקב"ו על המילה אבי הבן אומר להכניסו משמע לאחר המילה מקומו אע"ג דלהכניסו משמע להבא לא קשה דלא על זאת הנעשה עכשיו מברך אלא משבח ומודה להקב"ה שצונו על המילה כשתבא לידו ותיקונה כאן לגלות ולהודיע שזו המילה נעשה לשם יוצרנו ולא לשם ע"ג ולא לשם מורנא ולא לשם הר גריזים ואין צריך לברך עובר לעשייתו אלא במקום שהעושה המצוה הוא מברך אבל כשמברך אחר לא ותדע שהרי ברכת אירוסין אינו מברך אלא אחר אירוסין.

3. תוספות מסכת יומא דף ח עמוד א

דכולי עלמא להני תנאי אמרינן טבילה בזמנה מצוה - ר"ת פסק דטבילה בזמנה לאו מצוה היא אע"ג דאמר בפרק המפלת (נדה דף ל. ושם) שמע מינה תלת שמע מינה טבילה בזמנה מצוה אין הלכה כן אלא כרבי יוסי בר' יהודה דאמר התם דיה טבילה באחרונה שהרי מעשים בכל יום שאין לך טובלת בזמנה טבילה של נדה ושל זבה ושל שומרת יום ובפרק בתרא דנדה (דף סז: ושם) אמרינן מכדי האינדא כולוהו ספק זבות שוינהו רבנן ליטבלינהו ביממא דשבעה משמע שלא היו טובלות ביום בשום פעם ור"ח פסק כב"ש וב"ה דפרק המפלת (שם דף ל. ושם) דסברי טבילה בזמנה מצוה ולא ראייה היא

4. רמב"ם הלכות עירובין פרק ו הלכה כד

כשם שמברכין על עירובי חצירות ושתופי מבואות כך מברכין על עירובי תחומין, ואומר בזה העירוב יהיה מותר לי להלך ממקום זה אלפים אמה לכל רוח, ואם היה אחד מערב על ידי רבים אומר בזה העירוב יהיה מותר לפלוני ופלוני או לבני מקום פלוני או לבני עיר זו להלך ממקום זה אלפים אמה לכל רוח. +/השגת הראב"ד/ כשם שמברכין על עירובי

חצרות ושתופי מבואות כך מברכין על עירובי תחומין. א"א והיכן צונן לערב בתחומין, בשלמא עירובי חצרות ושתופי מבואות יש בהן היכר לשבת שלא להוציא לרה"ר אלא הא קולא נפקא מיניה לשבת ולא חומרא ואע"פ שאין מערבין אלא לדבר מצוה אין המצוה נוגעת לעירוב ואיך יאמר צונן על מצות עירוב.

5. ארץ הצבי עמ' כח

וטפי היה נראה לבאר שנתחדש כאן סוג נוסף של ברכת המצוה. דבסוכה וציצית ושופר, תקנו חכמים ברכת המצוה על מעשה המצוה, ולהכי בעינן שדוקא עושה המצוה יברך ולא אחר. והיינו נמי ענין ברכת על המילה שמברך המוהל עובר לעשייתו, קודם שעושה את מעשה המילה. אכן במצות מילה, נוסף על מעשה המצוה הנעשה בשעתו, יש ג"כ חלות הבאה מכח מעשה זה, הנשארת על התינוק אפילו לאחר זמן, והיינו — חלות שם בן-ברית, אשר דבר זה נוגע

להכשר הגברא לעבודת הקרבנות ולאכילת קדשים, ועל ענין זה קאי הברכה השניה של להכניסו בבריתו של אברהם אבינו, ומה"ט ס"ל לר"ת דלא בעינן דוקא שיברך העושה את מעשה המצוה, אלא אף אחר רשאי לברך, דאף דהמעשה אינו עושה אלא אחד, ורק הוא מברך עליו, והחלות מיהא שייכת לכל ישראל, ועל כן רשאי אף אחר לברך ברכה זו, מאחר שענין זה נוגע אף אליהם. ולכן נמי מברכים לאחר עשייתו בדוקא, לאחר שכבר נתהוותה החלות, ובאה לעולם.

6. מנין המצוות לרמב"ם

קמו לשחוט בהמה חיה ועוף ואחר כך יאכל בשרן של זבחת מבקרך וכו'. /השגת הראב"ד / לשחוט בהמה חיה ועוף ואחר כך יאכל בשרו. א"א זה אינו לו טעם ואולי לאו תבא מכלל עשה עשה.

7. שולחן ערוך אורח חיים סימן כו סעיף ב

אם אינו מניח אלא של ראש לבד, מברך עליה על מצות תפילין לבד. הגה. (ג) ולדידן דנהגים לברך בכל יום שתי ברכות, מברך על של ראש לבד שתי ברכות, ואם מניח של יד לבד (ג) מברך להניח לבד. (טור).

8. תלמוד בבלי מסכת ראש השנה דף יז עמוד א

פושעי ישראל בגופן, ופושעי אומות העולם בגופן - יורדין לגיהנם, ונידונין בה שנים עשר חדש, לאחר שנים עשר חדש גופן כלה, ונשמתן נשרפת, ורוח מפזרתן תחת כפות רגלי צדיקים, ... פושעי ישראל בגופן מאי ניהוי אמר רב: קרקפתא דלא מנח תפילין.

9. תוספות מסכת ראש השנה דף יז עמוד א

ורבינו תם מפרש דהכא כשהמצוה בזויה עליו שמגונות עליו רצועות של תפילין שבראשו אבל אם ירא להניח משום דבעינן גוף נקי כאלישע בעל כנפים כדאיתא בריש במה טומנין (שבת דף מט. ושם) והוא דואג כל שעה שמא לא יוכל להזהר לשמרה בטהרה ובקדושה הא ודאי אין עליו דין פושעי ישראל בגופן וכל הני דשמעתין בשלא עשה תשובה אבל עשה תשובה אמרינן ביומא (דף פו.) דתשובה תולה ומיתה ממרקת.

10. רמב"ם הלכות תפילין ומזוזה וספר תורה פרק ד הלכה כה

קדושת תפילין קדושתן גדולה היא שכל זמן שהתפילין בראשו של אדם ועל זרועו הוא עניו וירא שמים ואינו נמשך בשחוק ובשיחה בטילה ואינו מהרהר מחשבות רעות אלא מפנה לבו בדברי האמת והצדק, לפיכך צריך אדם להשתדל להיותן עליו פ כל היום שמצותן כך היא, אמרו עליו על רב תלמידו של רבינו הקדוש שכל ימיו לא ראוהו שהלך ארבע אמות בלא תורה או בלא ציצית או בלא תפילין.

11. תלמוד בבלי מסכת ברכות דף ל עמוד ב

מאי וגילו ברעדה? אמר רב אדא בר מתנא אמר רבה במקום גילה שם תהא רעדה. אביי הוה יתיב קמיה דרבה, חזייה דהוה קא בדת טובא, אמר: וגילו ברעדה כתיבו אמר ליה: אנא תפילין מנחא. רבי ירמיה הוה יתיב קמיה דרבי זירא, חזייה דהוה קא בדת טובא, אמר ליה, +משלי י"ד+ בכל עצב יהיה מותר, כתיבו - אמר ליה: אנא תפילין מנחא.

12. מהרצ"ח שם

"ב מכאן נ"ל שהוציא הרמב"ם דבריו פ' ד מהלכות תפילין... והמפרשים לא התעוררו על המקור....

13. ארץ הצבי שם

ומעתה נל"פ בשיטת הר"ת כמה דס"ל המברכין שתי ברכות אבל ראש לבה דאף במצות הנחת תפילין דומה הענין למצות מילה. יוסף על מעשה המצוה דהנחת התפילין יש ג"כ ענין נוסף של קידוש גוף האדם המניח. וראיה לדבר זה יש להביא מגמי ר"ה (זו) דפושעי ישראל בגופן יש להם עונש מיוחד בגיהנום, ומבואר בגמי שמה פושעי ישראל בטופן מאי ניהו אמר רב, קרקפתא דלא מנח תפילין. והנה לא מצינו לגבי שאר מצוות שישתמשו הו"ל

בלשון כו' — ולומר גברא דלא יתיב במטלתא. או שיאמרו על מישהו שהוא גברא שלא נטל לולביו, ופשטות הגמי מורה שיש איוו חלות קדושה מיוחדת שהלה על הגברא המניח תפילין. ושאותה הקדושה חסרה אצל הקרקפתא דלא מנח תפילין. והנה יש לדייק עוד בלשון הגמי שאמרו קרקפתא דלא מנח תפילין ולא אמרו כן על דרעא דלא מנח תפילין, המשמע קצת כאילו קדושת הגברא המיוחדת באה בדוקא ע"י הנחת התפילין של ראשו, ולא ע"י הנחת התפילה של ידיו, וכן משמע קצת מדרשת ר"י אליעזר הגדול (ברכות ו.) על הפסוק, וראו כל עמי הארץ כי שם ד' נקרא עליך ויראו ממך, אלו תפילין שבראש. המשמע קצת, הדוקא ע"י הנחת תפילין של ראש

הוא השם ד' נקרא על הקרקפתא דמנח תפילין, ואין ענין זה חל ע"י מה שמניח תפילין של יד. ומעתה י"ל, דלכך ס"ל לר"ת שעל של ראש יש לברך שתי ברכות, דברכת להניח קאי אמצעו המצוה דהנחת התפילין, וברכת על מצות קאי אהלות הקדושה היתירה שחלה אקרקפתא דהן גברא דמנח לתפילין ש"ה, ולדברי ר"ת, המצוין לברך ברכת להכניסו וברכת ארוסין בדוקא לאחו עשייתן. הו"ה ברכת על מצות, מסתמא ג"כ יש לו לברך לאחר ההידוק, אך לפי כאי דקנייני דמבוכין אף ברכת ארוסין עובר לעשייתן, ה"י קניייל בברכת על מצות, המברכין לה עוב לעשייתן, וקודם הידוק השל ראש.

14. רמב"ם הלכות חמץ ומצה פרק ז הלכה א

מצות עשה של תורה לספר בנסים ונפלאות שנעשו לאבותינו במצרים בליל חמשה עשר בניסין שנאמר +שמות י"ג+ זכור את היום הזה אשר יצאתם ממצרים כמו שנאמר +שמות כ"ז+ זכור את יום השבת, ומנין שבליל חמשה עשר תלמוד לומר והגדת לבנך ביום החוץ לאמר בעבור זה בשעה שיש מצה ומרור מונחים לפניך. ואף על פי שאין לו בן, אפילו חכמים גדולים חייבים לספר ביציאת מצרים וכל המאריך בדברים שאירעו ושהיו הרי זה משובת.

15. רמב"ם הלכות שבת פרק כט הלכה יא

יש לו לאדם לקדש על צ הכוס ערב שבת מבעוד יום אף על פי שלא נכנסה השבת, וכן מבדיל על הכוס מבעוד יום אף על פי שעדין היא שבת, שמצות זכירה לאמרה בין בשעת כניסתו ויציאתו בין קודם לשעה זו במעט.

16. תלמוד בבלי מסכת ברכות דף לה עמוד א - עמוד ב

אמר רב יהודה אמר שמואל: כל הנהנה מן העולם הזה בלא ברכה - כאילו נהנה מקדשי שמים, וכתוב: +תהלים כ"ד+ לה' הארץ ומלואה. רבי לוי רמי: כתיב לה' הארץ ומלואה, וכתוב: +תהלים קט"ו+ השמים שמים לה' והארץ נתן לבני אדם; לא קשיא, כאן - קודם ברכה, כאן - לאחר ברכה.

17. תלמוד ירושלמי מסכת ברכות פרק ו דף ט טור ד /ה"א

אמר רבי אבהו כתיב פן תקדש המלאה הזרע אשר תזרע ותבואת הכרם כולו ומלואו עשוי ככרם. ה"י ב ברכה רבי חזקיה רבי ירמיה רבי אבון בשם רבי שמעון בן לקיש אמרת לה' ה' אתה טובתי כל עליך אם אכלת

5

ובירכת כביכול כאילו משלך אכלת

18. שיעורים לזכר א"מ עם קלא

במלים .

אחרות, ברכות הנהנין מתירות את ההנאה או מפקיעות חלות שם קודש מן הדבר שאדם מברך עליו. וכן מבואר בירושלמי (ברכות פ"ו ה"א) : "העולם כולו ומלואו עשוי ככרם ומהו פדיונו ברכה". כשם שהפדיון מוציא את החפץ לחולין ומתירו בהנאה, כך הברכה. ברם, לאור דברינו, שאלה אחת מבצבצת ועולה. הניחא בימות החול, כשאנו דנים על קדושת העולם שמקורה בקנין הקב"ה על פי הכתוב, "לה' הארץ ומלואה וכו' כי הוא על ימים יסדה", דבאה הברכה ומתירה. אך בשבת, שמקדשת את הבריאה בקדושה כפולה, המבוססת גם על מקרא אחר לגמרי, "ויברך אלקים את יום השביעי ויקדש אותו", ועל קנינו הכפול של הקב"ה, מהו המתיר? מה מפקיע קדושת השבת של העולם וקנינו של הקב"ה, ומהו פדיון העולם ביום השביעי, שבו התעלה הקב"ה וישב על כסא כבודו? התשובה היא פשוטה וגלויה לכל. הפסוק, "וזכור את יום השבת לקדשו", קבע מסמרים, כי הקידוש או זכירת דברים מתיר. רק אמירת דברי שבח וקידוש לקב"ה, לא רק על היצירה כי אם גם על סיום היצירה, על דבר קדושת יום השבת, מתיירים לאדם ליהנות מן העולם, המקודש פעמיים, בקדושה כפולה ומכופלת. בשעה שאדם מישראל לוקח כוס ואומר, "ושבת קדשו באהבה ובדצון הנחילנו", הוא מדבר על הקנאת השבת לנו, קובע כי הקנה לנו הקב"ה את העולם כולו ביום השבת ליהנות ממנו ולהתענג עליו כאילו היה שלנו לגמרי. קידוש היום הוא פדיונו של העולם, כלי הקנאתו ביום השבת. נמצא, כי מהות מצות קידוש היא לא האמירה לבד, כי אם גם חלות ההיתר.

19. רמב"ם הלכות שבת פרק כט

הלכה ז
כיצד הוא עושה לוקח כוס שהוא מחזיק רביעית או יותר ומדיחו מבפנים ושוטפו מבחוץ וממלאהו מין ואוחזו בימיו ומגביהו מן הקרקע טפח או יתר ולא יסייע בשמאל, ומברך על הגפן ואחר כך מקדש, ומנהג פשוט בכל ישראל לקרות בתחלה ט פרשת ויכלו ואחר כך מברך על היין ואחר כך מקדש י ושותה מלוא לוגמיו ומשקה לכל בני חבורה ואח"כ נוטל ידיו כ ומברך המוציא ואוכל.

20. רמב"ם הלכות שבת פרק כט

הלכה י
מי שנתכוין לקדש על היין בלילי שבת ושכח ונטל ידיו קודם שיקדש הרי זה מקדש על ס הפת ואינו מקדש על היין אחר שנטל ידיו לסעודה, ומצוה ע לברך על היין ביום השבת קודם שיסעוד סעודה שניה, וזה הוא הנקרא קידושא רבא, מברך בורא פרי הגפן בלבד ושותה ואחר כך יטול ידיו פ ויסעוד, ואסור לו לאדם שיטעום כלום קודם שיקדש, וגם קידוש זה לא יהיה אלא במקום סעודה.

21. גרי"ד שם עם קלב-ז

נראה, כי השתיה היא מגופה של מצות קידוש, ומבחינה זו שאני קידוש משאר כוסות ברכה, דלגביו שיטת הרמב"ם היא כי המקדש צריך לשתות בעצמו מלא לוגמיו, ואין שיעור זה מצטרף מהרבה שתיות. לכאורה קצת קשה מדוע באמת נשתנה כוס של קידוש מכוס של ברכה כללית, לגביה לא קבע הרמב"ם שהמברך צריך לשתות מלא לוגמיו, ואף לא הזכיר את עצם שיעור השתיה? אמנם לפי מה שנתבאר אנו מבינים את ההבדל היטב. קיום מצות כוס של קידוש אינו תלוי אך ורק בסידור אותה ברכה עליו, אלא גם בהיתר השתיה. קידושו זהו פדיונו והקנאתו; ומכאן שהשתיה עצמה, המפגינה את ההיתר, חשובה כחלק מפעולת

(4)

הקידוש. ופוק חזי שרשי הרחיק לכת עוד יותר וקבע, על פי הסוגיא בנוזל ג, ב, כי מזיד מותר לשחוט מיין קידושא ואבדלתא, מפני שלדעתו לא ידק סידור הברכה על היין הוא דבר תורה, כי אם גם השתיה גופה. וזה כפי שביארנו.

הרבה פעמים אמרתי, כי מחלוקת בית שמאי ובית הלל, האם ברכת היין קודמת לברכת היום או להיפך, טובבת סחור סחור לבעייה אחרת: האם ברכת היין באה רק בתורת ברכת הנהנין (או ברכת היום קודמת, כי המקדש עדיין אינו רוצה ואינו חייב בברכת הנהנין), או שמא מהווה היא חלק אינטגרלי של הקידוש (או מתחילים בברכת הנהנין, שהיא תחילת הקידוש). למאי דקיימא לן כבית הלל, נמצא, אם כן, שבזרא פרי הגפן הוא מגופו של קידוש; וכך אמנם שמעתי, על סמך ראיות אחרות, מפי אבא מרי ז"ל. אך הבה נשאל: מדוע? הלא בכל [הנוגע לתכנה ונוסחתה] היא ברכת הנהנין פשוטה. אמנם לפי מה שנתבאר, הדבר מאיר כשמש בצהרים. עיקרו של קידוש הוא פעולה המתירה את העולם מקדושתו השניה, קדושת השבת הייחודית. אולם צריכים אנו גם למתיר הפשוט הנוהג גם בימות החול. מתיר זה מופיע בצורת ברכת הנהנין הנאמרת על כל דבר דבר. אלו צירפו, בתקנת הקידוש, את המתיר הייחודי של ברכת קדושת היום; ושני הפתורים, [ביחד, הופכים לחפצא אחד של קידוש. מצות קידוש על הכוס כן היא: מתירים, קודם, את איסור מעילה והקדש שנוהג תמיד בכוס היין שהמקדש מחזיק בידו. אחר כך, מסדרים ברכת קידוש היום המתירה את כל חפצי העולם לאדם. ובכך, חלות אחת לשני חלקי הקידוש: הודאה לקב"ה המתירה והמפקיעה את קדושת העולם והמזמינה את האדם ליהנות הימנו.]

22. רש"י מסכת פסחים דף קו עמוד א

קידושא רבא - בורא פרי הגפן, ואהכי קרי ליה קידושא רבה דאכולהו קידושי אמרי לה.

23. גת אגוז עמ' כד-כה

השנה אכן שבת דקביעא וקיימא וקדושתה מאליה היא באה, בעינין לומר בה קידוש בכדי לקדשה, בכדי שאף קדושתה תבוא ע"י ישראל. וגדר ענין זה הוא בעין הא דקיי"ל (נדרים ג.) מנין לנו להכיר בכור בתוך ביתו שמצוה להקדישו, שנאמר הזכר תקדיש. כלומר, דבכל שאר הקרבנות דבר פשוט הוא שכל קדושתם חלה ע"פ קדושת פה של המקדישים. ובכבוד, אשר הוא קדוש מאליו מרחם, רצתה התורה שאף קדושתה ג"כ תחול בידי אדם, ולכן צותה שמצוה להקדישו. (ע"פ קצות"ה ריש סי' ר"ו, ומשך חכמה לפי יתרו ע"פ כמשוך היובל.) והך מצוה להקדישו דבכור אין כונתה רק למצות אמירה בעלמא, אלא ההיא מעשה הקדשה ממש, וכמבואר שמה בסוגיא דנדרים, ובדמבי"ם (פ"א מהל' נדרים ט"ו). דהתפסה בבשר בכור וחילא, ככל שאר מתפס בדבר הנדרה. רש"י דיבורו ניהוספה ביה כהבכור קדושת פה.

ונראה לומר בכיאר פלוגתתם, לדעת הרב המגיד רק קידוש של שבת דאורייתא, והשאר - בין הברכה בשבת ובין קידוש ביו"ט - אך מדרבנן. ולדעת הר"מ הכל דאורייתא, בין קידוש ובין הברכה בין בשבת ובין ביו"ט, לדעת הרמב"ם ענין מצות זכירה היינו להזכיר ולהכיר הברכה ימי קודש מימי חול, והבדל וחילוק זה שייך בין בתחילתו בין בסופו של כל יום מן הימים המקודשים, בין בשבת ובין ביו"ט. משא"כ לדעת ה"ה, דנראה לומר דענין הקידוש מדאורייתא איננו להפריש ולהכיר החילוק שבין ימי קודש לימי חול, אלא עניינו ליצור ולהעמיס חלות קדושה עליה דיום השבת, דאיתא בפסחים (שם), בשבחה בין בעלותא בין בקידושא מקדש השבת, ביו"ט בין בעלותא ובין בקידושא מקדש ישראל והזמנים... שבת דקביעא וקיימא, בין בעלותא ובין בקידושא מקדש השבת, וי"ט הישראל הוא דקביע ליה, דקמברו יתרו וקביעו לשני, מקדש ישראל והזמנים. וניתן להיאמר דאית ליה להרב המגיד בעינין שיהו כל הימים המקודשים מתקדשים ע"י ישראל. ובימים טובים תמיד חלה קדושתן ע"י קידוש ישראל, ע"י קביעתם חלות בקידוש התורה ועיבור

בשבת אינה אלא מדרבנן, דרק מדרבנן ס"ל לה"ה דיש במצות זכירה ענין של הזכר והבדלה ימי קודש מימי חול, דאילו מן התורה מצות זכירה ענינה רק להעמיס קידוש האדם על יום השבת, כדי שלא תהא קדושתה אך מאליה. ומעתה י"ל שאף לדעת הרמב"ם הסוכר שגדר מצות זכירה מדאורייתא הוי להכיר ולהבדיל ולחלק הזמן המקודש מהזמן של חול, ה"י נראה לומר דתרתו איתנייהו ביה, ואף ענין העמסה קדושה ליום השבת נמי הוי מן התורה, אלא דס"ל דיש במצות זכירה ב"י קיומים הללו, ובקידוש של שבת יש באמת קיום כפול, הא, של העמסה קידוש האדם ליום השבת, והב, הבדלת זמן קודש של שבת מזמן חול, ואילו בהבדלה של שבת וכן בקידוש והבדלה של יו"ט, אשר אין צורך באלו להעמסת קידוש האדם על היום, אין בהם אלא הקיום האחד של מצות ההבדלה וההיכר.

5

עניני הקדמה לברכת קידוש

1. ספר החינוך מצוה לא

מצות קידוש שבת בדברים

לדבר דברים ביום שבת בהכנסתו וכן ביציאתו, שיהיה בהם זכר גדולת היום ומעלתו והבדלתו לשבח משאר הימים שלפניו ואחריו, שנאמר [שמות כ', ח'] זכור את יום השבת לקדשו, כלומר זכרהו זכר קדושה וגדולה. ובפירוש אמרו לנו חכמינו [פסחים דף ק"ו ע"א] שדברים אלה מצוים אנו לאומרו על היין, שכן בא הפירוש זכרהו על היין.

והענין הוא, שנותנין בכוס רביעית יין חי או מזוג, או יותר מרביעית אבל לא פחות מזה, והמזיגה ידועה שהיא על חלק אחד של יין חי וטוב שלשה חלקי מים, ומברכין עליו קדוש שבת כמו שידוע הנוסח בין היהודים. וכן ביציאת שבת גם כן מברכין על היין לכבוד היום, ואותה ברכה של מוצאי שבת נקראת הבדלה.

משרשי מצוה זו, כדי שנתעורר מתוך מעשה זה לזכור גדולת היום, ונקבע בלבבינו אמנות חידוש העולם, כי ששת ימים עשה השם וגו'.

ועל כן נתחייבנו לעשות המעשה עם היין, לפי שטבע האדם מתעורר בו הרבה שהוא סועד ומשמת, וכבר אמרתי לך כי לפי התעוררות האדם ומעשהו יתפעל אל הדברים לעולם. ומזה השורש אמרו זכרונם לברכה בגמרא [פסחים דף ק"ו ע"ב] שאם הפת חביב על אדם יותר שיקדש על הפת. כי אז מתעורר טבעו יותר למה שהוא תאב. ואף על פי שביציאת היום לא אמרו כן אלא שחייבו להבדיל ביין על כל פנים, גם בזה צדקו. כי הם זכרונם לברכה, גם התורה השלמה, יבחרו לעולם ברוב, ובאמת כי רוב העולם יתאוו אל השתייה במוצאי שבת יותר מן האכילה, לפי שכבר קבעו סעודה גדולה ביום לכבוד השבת.

2. מנ"ח שם

<p>א' ד"ה והפליאה דברכת המזון היא מן המורה אבל המעטעטע אינה מן המורה עיי"ש, והכא נמי וזה פשוט. ועיין שאגת אריה סי' ה"ג, אך עמה שתקנו חז"ל הנוסח דהיינו אלהתחיל בשם ומלכות ולפי"ס, והוא לא עשה כן רק אמר דברים מעצמו למעלת היום, אפשר אף מן המורה לא יא, כמו שכתבו התוס' סוכה ג' ע"א ד"ה דלמר גבי לא קיימת מלוא סוכה מימך וכברכות י"א ע"א ד"ה חני, דכל מקום דתקנו חז"ל במלוא דאורייתא והוא לא עשה כן לא יא בלל, עיין פרי מגדים לאורייתא פתיחה הכוללת ח"ג אות ח', דאם עשה במזיד לא יא כלל וזאונק"א יא מן המורה. ועיי"ש שכתב זה ג"כ לענין קידוש שלא על הכוס ועוד נפק"מ, והבאתי דבריו כמה פעמים בחיבורי ואין כאן מקום להאריך. ועיי"ש באות ז' ג"כ.</p>	<p>בין והנה דעת הרב המהר"ר כדעת הר"מ בפכ"ט ה"א דבם הבדלה היא מן המורה, עיי"ש בהרב המגיד. יש שיטות סוברים שהבדלה היא רק מדרכנו, עיי"ש בהרב המגיד ופוסקים [ולהלן אות י"ג]. ג' וד"ע דהמליה מן המורה לדבר דברים של כבוד היום כל אחד לפי נחומ לשונו, אבל נוסח הקידוש אינו מן המורה, וזה חיקנו אנשי כנסת הגדולה כמבואר בברכות פירק אין עומדין ל"ג ע"א, וגם שיהיה בברכה שם ומלכות, אבל מן המורה אומר כל אחד לפי מה שרצה, והעיקר שצריך להוציא מעלת היום. וכן הוא בראשונים גבי ברכת המזון שהיא מן המורה, עיין בב"י לטור אור"ח ריש סי' קפ"ז בשם הרשב"א והרא"ש ברכות מ"ח ע"ב וגם בשם הרמב"ן [בפסח המזוה שורש</p>
---	---

3. ביאור הלכה סימן רעא

והנה ראיתי בחדושי רע"א שמסתפק דאולי יוצא המ"ע באמירת שבתא טבא בלבד ולפלא דהרי הרמב"ם כתב דבעינן זכירת שבת וקידוש:

4. תלמוד בבלי מסכת פסחים דף ק"ו עמוד ב

1

וחותם בגאולה. אמר רבא: קריאת שמע והלל - גאל ישראל, דצלותא - גואל ישראל. מאי טעמא - דרחמי נינהו. אמר רבי זירא: דקידושא - אשר קדשנו במצותיו וצונו, דצלותא - קדשנו במצותך. מאי טעמא - דרחמי נינהו. אמר רב אחא בר יעקב: וצריך שיזכיר יציאת מצרים בקידוש היום. כתיב הכא +דברים טז+ למען תזכר את יום וכתוב התם +שמות כ+ זכור את יום השבת לקדשו.

5. מנ"ח שם

1 | (ה) ויהנה מנואר בפסחים ק"י ע"ב, אמר רב אחא בר יעקב נריך להזכיר יציאת מצרים בקידוש היום, כתיב הכא [דברים ט"ז, ג'] למען

זכור את יום וגו' וכתיב התם [שמות כ', ח'] זכור את יום וגו'. ואין חולק פנ מימרא זו ופשוט דהוא מן המורה. וכלל הזכיר יציאת מצרים לא יאל כלל כיון דלגמרי מנזירה שיה, וגזירה שיה היו כנופי תורה אפילו לענין עונש כמנואר 6 | כש"ס [כריחות ה' ע"א] דכמה גופי תורה נלמד בגזירה שיה. והר"ף והרא"ש הביאו מימרא זו שם, והר"מ כאן אינו מביא מימרא זו מפירוש, אך סמך עלמו כמה שמביא כאן הר"ב נוסח הקידוש ומזכיר שם יציאת מצרים, ועל הכב המתברר צ"ע דאינו מביא זה הדין, דזה פשוט דכאיהו נוסח שאומר מעלה היום נריך להזכיר יציאת מצרים כי כן המנהג מן המורה.

6. ביאור הלכה סימן רעא

1 | עוד ראיתי לעורך בדין זה דהא איתא בפסחים ק"י ע"ב אמר רב אחא בר יעקב וצריך להזכיר יציאת מצרים בקידוש היום כתיב הכא זכור וגו' וכתוב התם למען תזכור וגו' [ואף דבכל לילה צריך להזכיר ג"כ יצ"מ שם יש לו רשות להזכיר כל הלילה והכא לענין קידוש מקפיד הכתוב שיוזכר אצל קידוש] והובא מימרא זו בר"ח שלפנינו וגם ברי"ף ורא"ש וא"כ איך יוצא ידי קידוש בתפלה הא לא נזכר בתפלת לילה יציאת מצרים כלל [ובתפלת שחרית ראיתי בהגהת מראה כהן שהביא בשם הכלבו הנוסחא זכר למעשה בראשית וליציאת מצרים] ואף שברשב"ם כתב שם דצריך להזכיר יצ"מ בצלותא ועל הכוס אבל בנוסח תפלתו לא נזכר יצ"מ כלל ואיך כתב המ"א דיוצא בזה ועל הרמב"ם לא קשה כלל דמה שאמר דיוצא בזכירת דברים היינו כשמזכיר בה גם יציאת מצרים וכמו שכתב בהדיא בסה"מ מצוה ל"א ומשמע ג"כ דס"ל דהוא דאורייתא ולא אסמכתא בעלמא מדכתב שם זה בבאור המ"ע [אך לפלא מה שהשמיט זה ברמב"ם גופא וצ"ע] אבל על המ"א ושאר אחרונים שהעתיקו דבריו להלכה קשה איך העלימו עין מזה ושמעתי שבספר מנחת חינוך ג"כ הפליא בזה על המ"א ומחמת זה מסיק להלכה דלא כוותיה ולענ"ד יש ליישב 1 | דבריו קצת או דסובר דהוא רק מדרבנן והגז"ש הוא אסמכתא בעלמא וגם דהגז"ש זכירה זכירה צריכין להא דדרש בשבת פ"ו ע"ב ע"ש או דסובר דיוצא מן התורה במה שהזכיר יציאת מצרים סמוך לתפלה דהשכיבנו כגאולה אריכתא דמיא כמו שאמרו חז"ל ולא צריכין שיוזכר דוקא בקדושא גופא אבל מ"מ הוא דוחק דהא מפסיק בג' ראשונות ואולי אפשר לומר דכיון שמזכיר פסוק ושמרו בני ישראל את השבת וגו' תיכף להשכיבנו שהיא גאולה אריכתא די בזה מן התורה שיש בזה שבחו של היום שבת ואף שלא הזכיר עדיין קדושת היום וברמב"ם נזכר שבו 6 | וקידוש זה הלא יזכיר תיכף אחר ג' ראשונות ובודאי לא נגרע המ"ע במה שהפסיק בג' ראשונות דהוא שבחו של הקב"ה בין שבח שבת לקידושו זהו הנ"ל ליישב דברי המ"א מפני חומר הקושיא אבל מ"מ לדינא צ"ע דאולי כונת הגמ' שיוזכר יצ"מ בתוך הקדוש ובנוסח תפלתו לא מצינו זה ומפני כל הטעמים הנ"ל כתבנו בפנים שיש לפקפק בזה הרבה וגם בדה"ח כתב דלכתחלה יש לחוש לגדולי הפוסקים שס"ל דאין יוצא ד"ת בתפלה

1 | וצל פי זה אינו תמה מחד עג החמרוניס, עיין מנן אברהם פ"ר רע"א סק"א שכתב דכתפלה שנת יוצא ידי קידוש כי על היין הוא רק מדברי סופרים, ועי"ש דגדול מרכבה מפלגל לענין אס נשים מוליחות אנשים או אפילו להיפך [אם] רק האיש התפלל ערבית 6 | דאינו חייב אלא דרבנן, ובכלל הערבות דעת הרא"ש ברכות פ"ג אות י"ג דנשים אינן בכלל ערבות, ועי"ש ג"כ לענין קטן צ"ג שיה, ועי"ש בט"ו סק"ט כמעשה שקידש על המים שכתב דילא ידי מלוא מן המורה בלמירה למוד 1 | בלי יין, תמה שם כספר דגול מרכבה דחובת דאורייתא כבר יאל בתפלה, וכן כספר פרי אכל בכל שבתות השנה נראה לי צרור דאינו יוצא בתפלה כיון דליכא ובר לציאת מצרים, א"כ לא יאל אף מן המורה [ועי"ש להלן אות י"א].

מגדים [נב"א ומשנ"ו שם סק"א] וכל האחרונים כולם אחזו שער דיוצא בתפלה שנת ידי קידוש היום מן המורה לאותן הפוסקים דקידוש על היין הוא רק מדרבנן, עיין בדבריהם, ולדידי תמוה מאד, כיון דבנוסח ההפלה של ליל שבת אין לנו מזכירין יציאת מצרים, ודאי אינו יוצא מן המורה כלל, ומימרא מפורשת היא בלי חולק דלגמרי בגזירה שיה, על כן ודאי אס לא הזכיר בקידוש גאולה נוסח שאומר לכבוד היום יציאת מצרים אינו יוצא מן המורה כלל, ואין לנו יוצאין מן המורה בתפלה שנת כלל, ונשמר כל הפלפול של הדגול מרכבה והמג"א, וצדקו מאד דברי הט"ו כיון דלמך נוסח הקידוש שזכר יציאת מצרים יאל מן המורה, אצל בתפלה של שבת ודאי אינו יוצא כלל דאין שם ובר לציאת מצרים, אך צו"ע שחל להיות בשבת דלנו מתפללין יו"ט וזמכירין שבת ויציאת מצרים יוצאין מן המורה, אכל בכל שבתות השנה נראה לי צרור דאינו יוצא בתפלה כיון דליכא ובר לציאת מצרים, א"כ לא יאל אף מן המורה [ועי"ש להלן אות י"א].

וחותם בגאולה. אמר רבא: קריאת שמע והלל - גאל ישראל, דצלותא - גואל ישראל. מאי טעמא - דרחמי ניהו. אמר רבי זירא: דקידושא - אשר קדשנו במצותיו וצונו, דצלותא - קדשנו במצותך. מאי טעמא - דרחמי ניהו. אמר רב אחא בר יעקב: וצריך שיזכיר יציאת מצרים בקידוש היום. כתיב הכא +דברים טז+ למען תזכר את יום וכתוב התם +שמות כ+ זכור את יום השבת לקדשו.

5. מנ"ח שם

1 | (ה) ויהנה מנואר בפסחים ק"ז ע"ב, אמר רב אחא בר יעקב נריך להזכיר יציאת מצרים בקידוש היום, כתיב הכא [דברים ט"ז, ג'] למען

זכור את יום וגו' וכתיב החם [שמות כ', ח'] זכור את יום וגו'. ואין חולק פנ מימרא זו ופשוט דהוא מן המורה. וכלל הזכיר יציאת מצרים לא יאל כלל כיון דלגמרי מנזירה שיה, וגזירה שיה היו כנופי תורה אפילו לענין עונש כמנואר 6 | כש"ס [כריחות ה' ע"א] דכמה גופי תורה נלמד בגזירה שיה. והר"ף והרא"ש הביאו מימרא זו שם, והר"מ כאן אינו מביא מימרא זו מפירוש, אך סמך עלמו כמה שמביא כאן הר"ב נוסח הקידוש ומזכיר שם יציאת מצרים, ועל הכב המתברר צ"ע דאינו מביא זה הדין, דזה פשוט דכאיהו נוסח שאומר מעלה היום נריך להזכיר יציאת מצרים כי כן המנהג מן המורה.

6. ביאור הלכה סימן רעא

1 | עוד ראיתי לעורך בדין זה דהא איתא בפסחים ק"ז ע"ב אמר רב אחא בר יעקב וצריך להזכיר יציאת מצרים בקידוש היום כתיב הכא זכור וגו' וכתוב התם למען תזכור וגו' [ואף דבכל לילה צריך להזכיר ג"כ יצ"מ שם יש לו רשות להזכיר כל הלילה והכא לענין קידוש מקפיד הכתוב שיזכור אצל קידוש] והובא מימרא זו בר"ח שלפנינו וגם ברי"ף ורא"ש וא"כ איך יוצא ידי קידוש בתפלה הא לא נזכר בתפלת לילה יציאת מצרים כלל [ובתפלת שחרית ראיתי בהגהת מראה כהן שהביא בשם הכלבו הנוסחא זכר למעשה בראשית וליציאת מצרים] ואף שברשב"ם כתב שם דצריך להזכיר יצ"מ בצלותא ועל הכוס אבל בנוסח תפלתו לא נזכר יצ"מ כלל ואיך כתב המ"א דיוצא בזה ועל הרמב"ם לא קשה כלל דמה שאמר דיוצא בזכירת דברים היינו כשמזכיר בה גם יציאת מצרים וכמו שכתב בהדיא בסה"מ מצוה ל"א ומשמע ג"כ דס"ל דהוא דאורייתא ולא אסמכתא בעלמא מדכתב שם זה בבאור המ"ע [אך לפלא מה שהשמיט זה ברמב"ם גופא וצ"ע] אבל על המ"א ושאר אחרונים שהעתיקו דבריו להלכה קשה איך העלימו עין מזה ושמעתי שבספר מנחת חינוך ג"כ הפליא בזה על המ"א ומחמת זה מסיק להלכה דלא כוותיה ולענ"ד יש ליישב 1 | דבריו קצת או דסובר דהוא רק מדרבנן והגז"ש הוא אסמכתא בעלמא וגם דהגז"ש זכירה זכירה צריכין להא דדרש בשבת פ"ו ע"ב ע"ש או דסובר דיוצא מן התורה במה שהזכיר יציאת מצרים סמוך לתפלה דהשכיבנו כגאולה אריכתא דמיא כמו שאמרו חז"ל ולא צריכין שיזכיר דוקא בקדושא גופא אבל מ"מ הוא דוחק דהא מפסיק בג' ראשונות ואולי אפשר לומר דכיון שמזכיר פסוק ושמרו בני ישראל את השבת וגו' תיכף להשכיבנו שהיא גאולה אריכתא די בזה מן התורה שיש בזה שבחו של היום שבת ואף שלא הזכיר עדיין קדושת היום וברמב"ם נזכר שבו 6 | וקידוש זה הלא יזכיר תיכף אחר ג' ראשונות ובודאי לא נגרע המ"ע במה שהפסיק בג' ראשונות דהוא שבחו של הקב"ה בין שבח שבת לקידושו זהו הנ"ל ליישב דברי המ"א מפני חומר הקושיא אבל מ"מ לדינא צ"ע דאולי כונת הגמ' שיזכיר יצ"מ בתוך הקדוש ובנוסח תפלתו לא מצינו זה ומפני כל הטעמים הנ"ל כתבנו בפנים שיש לפקפק בזה הרבה וגם בדה"ח כתב דלכתחלה יש לחוש לגדולי הפוסקים שס"ל דאין יוצא ד"ת בתפלה

1 | וצל פי זה אינו תמה מחד עג החמרוניס, עיין מגן אברהם פ"י רע"א סק"א שכתב דכתפלה שבת יוצא ידי קידוש כי על היין הוא רק מדברי סופרים, ועי"ש דגדול מרכבה מפלגל לענין אס נשים מוילוח אששים או אפילו להיפך [אם] רק האיש התפלל ערבית 6 | דאינו חייב אלא דרבנן, ובכלל הערבות דעת הרא"ש ברכות פ"ג אות י"ג דנשים אינן בכלל ערבות, ועי"ש ג"כ לענין קטן צ"ג שיה, ועי"ש בט"ו סק"ט כמעשה שקידש על המים שכתב דילא ידי מלוא מן המורה בלמירה למוד 1 | בלי יין, תמה שם כספר דגול מרכבה דחובת דאורייתא כבר יאל בתפלה, וכן כספר פרי 1 | אכל בכל שבתות השנה נראה לי צרור דאינו יוצא בתפלה כיון דליכא זכר ליציאת מצרים, א"כ לא יאל אף מן המורה [ועי"ש להלן אות י"א].

מגדים [נב"א ומשנ"ו שם סק"א] וכל האחרונים כולם אחוה שער דיוצא בתפלה שבת ידי קידוש היום מן המורה לאותן הפוסקים דקדוש על היין הוא רק מדרבנן, עיין בדבריהם, ולדידי תמוה מאד, כיון דבנוסח ההפלה של ליל שבת אין לנו מזכירין יציאת מצרים, ודאי אינו יוצא מן המורה כלל, ומימרא מפורשת היא בלי חולק דלגמרי נגזירה שיה, על כן ודאי אס לא הזכיר בקידוש נבאיה נוסח שאומר לכבוד היום יציאת מצרים אינו יוצא מן המורה כלל, ואין לנו יוצאין מן המורה בתפלה שבת כלל, ונוסח כל הפלפול של הדגול מרכבה והמג"א, ודקו מאד דברי הט"ו כיון דלמך נוסח הקידוש שזכר יציאת מצרים יאל מן המורה, אצל בתפלה של שבת ודאי אינו יוצא כלל דאין שם זכר ליציאת מצרים, אך צו"ע שחל להיות בשבת דלנו מתפללין יו"ט וזמכירין שבת ויציאת מצרים יוצאין מן המורה, אכל בכל שבתות השנה נראה לי צרור דאינו יוצא בתפלה כיון דליכא זכר ליציאת מצרים, א"כ לא יאל אף מן המורה [ועי"ש להלן אות י"א].

7. משנה ברורה סימן רע"א ס"ק ב

וכתב המ"א דלפ"ז מדאורייתא בקידוש שאומר בתפלה סגי דקרא כתיב זכור את יום השבת והרי זכר אותו וקידוש במקום סעודה מדרבנן כמש"כ הב"י בסימן רס"ט והביא המ"א ראיה לזה מן הגמרא דיוצא מה"ת בתפלה ע"כ אם ספק לו אם קידש או לא א"צ לחזור ולקדש דספיקא דרבנן לקולא [פמ"ג] גם דקטן שהגיע לחינוך יכול להוציא לפ"ז אפילו לגדול בקידוש אם הגדול התפלל כבר ואולם יש לפקפק בזה הרבה דהא קי"ל לעיל בסימן ס' ס"ד דמצות צריכות כונה לצאת בעשיית המצוה ומסתמא אין מדרך העולם לכונן לצאת את המ"ע דזכור בתפלה כיון שיש לו יין או פת ויכול לקדש עליהן אח"כ בברכה כדון וטוב יותר שיצא או המ"ע דאורייתא משיצא עתה ויהיה בלא כוס ושלא במקום סעודה ועוד כמה טעמים אחרים שיש לפקפק בזה וכמו שבארתי בבה"ל ע"כ יש למנוע מלצאת ידי קידוש ע"י קטן ואפילו אם יזהר השומע לומר עמו מלה במלה ג"כ נכון למנוע מזה אם לא שמונת לפניו ג"כ פת או יין בעת הקידוש וכדלקמיה בסוף סק"ג.

8. תורה תמימה הערות שמות פרק כ הערה נד

(נד) פי' רשב"ם צריך שיוכיר יצ"מ בקדוש היום בין בכוס בין בתפלה של שבת בגז"ש מפסח ובשאר מועדים במה מצינו מפסח, עכ"ל. וכ"מ בסה"מ להרמב"ם מ"ע קנ"ה שצונו לקדש את השבת ולהזכיר בו יציאת מצרים, וכפי הנראה תמך יסוד דבריו על מאמר זה דרב אחא בר יעקב, וכבר תמהו רבים על נוסח התפלה של שבת שלנו שאין בה זכר ליציאת מצרים, ויש שחפשו ומצאו בנוסח התפלה בכל בו (סל' ל"ה) כתוב שם זכר למעשה בראשית וליציאת מצרים, ורצו להנהיג כזה בנוסח תפלתנו, ובס' דגול מרבבה חקר אם נשים מוציאות אנשים בקידוש, וכתב דאחר שהאנשים כבר התפללו ויצאו לפי"ז חובת קידוש ומצאו חובת קידוש בתפלה אחרי דבעינן שיוכיר בקידוש יציאת שגם חיובן מדרבנן, והקשו עליו אך אפשר לומר שיצאו חובת קידוש בתפלה אחרי דבעינן שיוכיר בקידוש יציאת מצרים והיא גז"ש גמורה, ומכיון שבנוסח תפלתנו לא נזכר יצ"מ, א"כ איך יוצאין בה חובת קידוש [ע' בס' מנחת חנוך] ועוד יש בזה כמה וכמה הערות אשר ימצאם המעיין בספרי המפרשים והפוסקים. אבל אני תמה ומתפלא מאד, מי מלל לרבתינו דרב אחא בר יעקב איירי כאן בכלל לענין שבת, בעוד שבכל הסוגיא הזאת לפנינו ולאחריה לא נזכר מענין יום השבת, ורק איירי מפסח ומנוסח ההגדה של פסח והלל ותפלות אך ורק של פסח ותו לא, וא"כ אין ספק לדעתי שרב אחא בר יעקב איירי גם הוא לענין פסח, והיינו שצריך להזכיר יצ"מ בקידוש היום של פסח בגז"ש זכור זכור משבת, דכמו בזכירה דשבת כתיב לקדשו ודרשינן שם שצריך להזכיר השבת בקידוש היום [כמבואר לפנינו בסמוך] כך הזכירה דפסח צריכה להיות בקידוש היום, ובפ' אמור בפסוק אלה מועדי ה' אשר ותקראו אותם מקראי קודש נבאר אי"ה דגם קידוש יי"ט היו מדאורייתא כמו קידוש של שבת, יעו"ש. וא"כ מכיון דהוי דאורייתא אומר רב אחא בר יעקב דלא די שבליל פסח ובתפלה של פסח צריך להזכיר יצ"מ אלא גם בקידוש היום. וראי' נאמנה ומכרתת לפי זה נראה משום דאי"ס דקאי אשבת הול"ל בסדר הכתובים בהיפך מאשר לפנינו, והיינו דהול"ל כתיב הכא [בשבת] זכור את יום השבת וכתבי התם [בפסח] זכור את היום וכו', אבל מדאמר כתיב הכא [בפסח] וכתבי התם [בשבת] ש"מ דבפסח איירי, כמשמעות הלשון הכא, ולפי פי' זה כל מה שהעירו בזה הכל יוחא ומיושב כפי המתבאר להמעין, ודו"ק:

9. תוספות מסכת פסחים דף קו עמוד א

זוכרהו על היין - דזכירה כתיב על היין זכרו כיון לבנון (הושע יד) נזכירה דודך מיין (שיר א) והאי זכירה היינו קידוש דויכולו לא מצינו על הכוס אלא בתפלה כדאמר בשבת (ד' קיט:) ולא ניתקן על הכוס אלא להוציא בניו ובני ביתו ומה שרגילין לומר ויכולו אחר התפלה בקול רם היינו משום י"ט שחל להיות בשבת שמתפללין אתה בחרתנו ואין אומר ויכולו בתפלה ותקנו נמי לומר בכל שבתות שלא לחלק בין שבת לשבת ונראה דקידוש על היין אסמכתא היא והא דאמר במי שמתו (ברכות ד' כ:) נשים חייבות בקידוש היום דבר תורה היינו דוקא קידוש היום אבל על היין לא היא אלא מדרבנן כדמשמע בריש נזיר (ד' ג:) דקאמר מיין ושכר יזיר לאסור יין מצוה כיון הרשות ופריך מאי יהו קידושא והבדלה מושבע ועומד מהר סיני הוא דאיצטריך קרא למיסר אלא כי הא דאמר רבא שבועה שאשתה וחזר ואמר הריני נזיר איצטריך קרא דנזירות חל עליו אף על פי שמושבע ועומד הוא ועוד מצינו למימר דקידוש על היין דבר תורה אבל הא דאמר המברך צריך שיטעום זהו מדרבנן

10. תלמוד בבלי מסכת נזיר דף ג עמוד ב- דף ד עמוד א

מתני'. הריני נזיר מן החרצנים, ומן הזגים, ומן התגלחות, ומן הטומאה. הרי זה נזיר, וכל דקדוקי נזירות עליו.

גמ'. מתני' דלא כר' שמעון; דתניא, ר"ש אומר: אינו חייב עד שידור מכולם, ורבנן אמרי: אפילו לא נזר אלא אחד מנהון הוי נזיר. מ"ט דר"ש? אמר קרא: + במדבר ו+ מכל אשר יעשה מגפן היין מחרצנים ועד זג. ורבנן מ"ט? אמר קרא: + במדבר ו+ מיין ושכר יזיר. ור' שמעון נמי הכתיב: מיין ושכר יזיר! ההוא מיבעי ליה: לאסור יין מצוה כיון הרשות. מאי היא? קדושתא ואבדלתא,.... הרי מושבע ועומד עליו מהר סיני!

11. רש"י מסכת נזיר דף ד עמוד א

והרי מושבע ועומד עליו מהר סיני הוא - דכתיב זכור את יום השבת לקדשו וזכרהו על היין אין לי אלא בכניסתו ביציאתו מנין ת"ל כו' (פסחים דף קו) וקי"ל דנשבע לבטל את המצוה פטור דלא אתיא שבועה ומבטלה מצוה

12. ערך השולחן אורח חיים סימן רעא

סעיף א

שנינו בברייתא בפסחים [ק"ו]. זכור את יום השבת לקדשו וזכרהו על היין בכניסתו דזכירה כתיב על היין זכרו כיון לבנון נזכירה דודיק מיין [תוס' ד"ה זכרהו] ונראה דקידוש על היין אסמכתא הוא [שם] ועוד אפשר לומר דקידוש על היין דבר תורה אבל הך דהמברך צריך שיטעום זהו מדרבנן [שם] ונסתפקו רבותינו בעלי התוס' אם קידוש על היין דבר תורה או מדרבנן והרמב"ם בריש פכ"ט כתב מצות עשה מן התורה לקדש את יום השבת בדברים שנאמר [שמות כ, ח] זכור את יום השבת לקדשו כלומר זכרהו זכירת שבת וקידוש וצריך לזכרהו בכניסתו וביציאתו בכניסתו בקידוש היום וביציאתו בהבדלה וכו' ומדברי סופרים לקדש על היין ולהבדיל על היין וכו' עכ"ל הרי כתב מפורש דמן התורה יוצא בדברים בלבד ולפ"ז מן התורה יצאנו ידי חובה בתפלה בברכת רצה במנוחתינו שברכנו מקדש השבת והקידוש שעל הכוס הוא מדרבנן ובמכילתא איתא זכור את וגי' קדשהו בברכה וכן פסיקא להו לגדולי האחרונים דזהו מדרבנן [מג"א סק"א והשג"א ס"ל ס' וכו' כ"כ הסמ"ג בעשין [כ"ט] דמן התורה הוא בדברים בעלמא ע"ש:

|| אבל מדברי רש"י בברכות [ב'] שכתב קידוש היום מצות עשה שהזמן גרמא הוא זכור את יום השבת לקדשו זכרהו על היין עכ"ל משמע להדיא שהוא מן התורה וכ"כ המפרש ריש נזיר [ד']. דקידוש על היין מושבע ועומד מהר סיני הוא ע"ש וכ"כ הר"ן בפסחים שם דקידוש היום על הכוס הוה דרבנן וקידוש הלילה הוי דאורייתא דדרשא גמורה היא וכן מוכח מדבריו בפ"ב דשבת שאומר הש"ס דבר חנוכה עדיף מקידוש היום משום פרסומי ניסא והקשה הר"ן היכי דחינן קידוש היום דאורייתא מפני נר חנוכה דרבנן ותיירץ שיכול לקדש על הפת ע"ש ואי ס"ד דמן התורה יוצא בדברים בעלמא בתפלה אין התחלה לקושינו [ע"ש באנשי שם ואינו כן ודר"ק] ולדבריו לאו דווקא יין דה"ה פת מיהו על איזה דבר צריך לקדש מן התורה ובשם הראב"ן הביאו דעל היין דווקא הוי מן התורה דדרשא גמורה היא זכרהו על היין וכ"כ באור זרוע הגדול [ס"ל כ"ה]: